

HALINA PELCOWA, *SŁOWNIK GWAR LUBELSZCZYŹNY*, tom IV: *SAD I OGRÓD WARZYWNY. BUDOWNICTWO I PRZESTRZEŃ PODWÓRZA*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, ss. 550

Nowa publikacja Haliny Pelcowej to kolejna z zaplanowanych przez autorkę części *Słownika gwar Lubelszczyzny*. Jest to pozycja cenna i potrzebna, gdyż stanowi obszerny zbiór słownictwa regionu, dla którego do tej pory nie było pełnych opracowań. Dotychczas ukazały się tomy: I: *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż* [Lublin 2012], II: *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*¹ [Lublin 2014] i III: *Świat zwierząt* [Lublin 2015]. Najnowszy, czwarty tom zawiera słownictwo dotyczące sadu i ogrodu warzywnego oraz budownictwa i przestrzeni podwórza. Cieszy fakt, iż kolejne tomy słownika ukazują się regularnie, w odstępach 1–2 lat, co świadczy o intensywności prowadzonych nad nim prac.

Ponieważ recenzowany słownik jest częścią większej całości, nie sposób omawiać go w oderwaniu od uprzednio wydanych tomów. Każdy z nich, jako element cyklu, skonstruowany jest według tej samej podstawy metodologicznej, może jednak funkcjonować oddzielnie jako zbiór słownictwa z danej kategorii. *Słownik* ma zatem charakter działowy, a poszczególne jego części koncentrują się wokół zagadnień istotnych z punktu widzenia mieszkańców dawnej i obecnej wsi. We wstępie do tomu I autorka wymieniła zaplanowane przez siebie działy słownictwa – są to: I. Rolnictwo, II. Świat roślinny, III. Świat zwierzęcy, IV. Budownictwo, V. Dom mieszkalny i jego otoczenie. Sprzęty i prace domowe, VI. Pokarmy i ich przygotowanie, VII. Odzież, VIII. Człowiek i jego zachowanie, IX. Życie społeczne, zawody, X. Ukształtowanie powierzchni, XI. Zjawiska atmosferyczne i meteorologia, XII. Wierzenia, obrzędy, zwyczaje i obyczaje, XIII. Czas, przestrzeń, miary, kolory. Badaczka zastrzega jednocześnie, że dokonany podział nie jest ostateczny i w zależności od wyników badań może być modyfikowany w trakcie prac. Różna jest także reprezentacja liczbowa leksemów w poszczególnych grupach – z tego względu np. słownictwo dotyczące rolnictwa zostało zawarte w dwóch odrębnych tomach. Z pewnością konsekwentny i jasny podział całości leksyki na zamknięte kategorie nie jest zadaniem prostym, a wymaga dokonywania nietrywialnych wyborów. Tak stało się np. w wypadku tomu trzeciego (*Świat zwierząt*) – z uwagi na dużą objętość materiału wyłączono z niego nazwy pomieszczeń dla ptaków

---

¹ Recenzja tomu I autorstwa W. Decyk-Zięby ukazała się w zeszycie 8. „Poradnika Językowego” z 2013 r., a recenzja W. Piotrowskiej, dotycząca tomu drugiego – w zeszycie 5. z 2016 r.

i zwierząt hodowlanych, przenosząc je do działu *Budownictwo* w tomie IV. Utrudnieniem może być fakt, iż indeks alfabetyczny wszystkich wyrazów opublikowany zostanie dopiero po wydaniu wszystkich tomów słownika. W związku z tym użytkownik może napotykać trudności przy szukaniu danego hasła – przykładowo nazwa rośliny może znajdować się zarówno w tomie II (*Rośliny okopowe i paszowe*), IV (*Sad i ogród warzywny*), jak i w planowanym jako następny tomie V (*Świat roślin*).

Tom IV *Słownika* rozpoczyna się *Wstępem* oraz rozdziałem *Założenia metodologiczne i zasady redakcyjne*, następnie znajdziemy *Źródła i opracowania* oraz *Miejscowości, z których pochodzi materiał*. W rozdziałach początkowych autorka sytuuje tom wobec poprzednio wydanych i przedstawia założenia pracy. Badaczka podkreśla szczególną wagę utrwalania bogactwa polskich gwar wobec zjawiska ich szybkiego zanikania – jej *Słownik* ma za zadanie właśnie zachowanie zanikającej leksyki i zachęcenie, zwłaszcza młodych pokoleń, do odkrywania gwary na nowo. Autorka dokonuje też syntetycznego opisu obszaru badań ze szczególnym wskazaniem na jego wielodzielność i zróżnicowanie. Zaznacza, że jej publikacja, będąca opracowaniem naukowym, ma jednocześnie wymiar praktyczny i powinna dotrzeć do szerokiego grona odbiorców (badaczy innych dyscyplin naukowych, uczniów i nauczycieli, osób zainteresowanych kulturą regionu). Podkreśla zarazem, że *Słownik* nie ma charakteru encyklopedycznego ani nie stanowi kompendium wiedzy na temat wsi, a raczej stara się wniknąć w ludowy obraz świata i możliwie przybliżyć jego najbardziej charakterystyczne cechy.

Jeśli chodzi o korpus materiałowy, składają się nań zarówno nagrania terenowe, jak i zapisy słów zbierane za pomocą kwestionariuszy, pochodzące głównie z badań własnych autorki. Dodatkowy materiał stanowią hasła zaczerpnięte z kartotek *Atlasu gwar polskich* i *Atlasu gwar Lubelszczyzny*, a także prace licencjackie i magisterskie pisane pod kierunkiem H. Pelcowej i materiały udostępnione przez innych badaczy. Ogółem materiał zebrany został w ciągu ostatnich 50 lat. Na informatorów wybierane były zazwyczaj osoby z najstarszej grupy wiekowej, które mają szansę pamiętać największą liczbę dawnych desygnatów. Materiał uzyskano z 536 wsi od 2120 respondentów. W porównaniu z poprzednimi tomami zarówno liczba badanych miejscowości, jak i respondentów, sukcesywnie wzrasta. W zapisie artykułów hasłowych badaczka słusznie zdecydowała się na postać ortograficzną, aby ułatwić dostęp do *Słownika* odbiorcom niespecjalistycznym.

Właściwy *Słownik* podzielony jest na dwie odrębne części, zgodnie z podziałem w jego tytule – są to: *Sad i ogród warzywny* oraz *Budownictwo i przestrzeń podwórza*. Na obie części składa się łącznie 2149 haseł oraz 48 ilustracji. Jeśli chodzi o dobór haseł, wśród nich znalazły się zarówno leksemy gwarowe, jak i te należące do polszczyzny ogólnej – taka selekcja ma na celu ukazanie językowego obrazu świata wsi w jak najszerszej perspektywie, bez wyłączenia dużej grupy słownictwa wspólnej ze standardową odmianą języka. W obu częściach porządek haseł jest alfabetyczny. Na ostatnią część tomu składa się 45 map językowych, które są integralną częścią haseł i w przejrzysty sposób pokazują zasięg i rozmieszczenie użycia wyrazu na badanym terenie. Wykorzystanie narzędzi kartograficznych jest dodatkowym atutem *Słownika*, gdyż pozwala na lepszą konkretyzację opisu.

Budowa artykułu hasłowego jest uporządkowana i dobrze skomponowana. Składają się na niego: wyraz hasłowy i jego znaczenie (definicja realnoznaczeniowa); kontekst użycia – przykładowe zdanie z użyciem wyrazu wraz z lokalizacją miejscowości, z której pochodzi cytat; źródła; geografia wyrazu i odsyłacz do mapy językowej, zamieszczonej na końcu słownika; informacje gramatyczne – osobliwości fleksyjne oraz warianty fonetyczne; odwołania do odpowiednich synonimów i heteronimów. Poszczególne elementy w zależności od specyfiki hasła mogą być pomijane bądź modyfikowane. Ważny jest dobór odpowiednich cytatów – dzięki nim możemy nie tylko poznać znaczenie wyrazu, lecz także zgłębić szerokie konteksty kulturowe i zaznajomić się ze światem dawnych obyczajów i obrzędów wiejskich. Przykładowo przy haśle **Wiśnia I** ‘drzewo owocowe, Cerasus Mill’ podano następującą egzemplifikację: *Zlatywało sie kilka panienek i każda z inno wstążko. Na gołuj wiśni jak to w listopadzie, każda na inny gałązce wstążke kolorowo wiążała. I do wiosny pamiętać musiały, która to wstążka czyja, bo dopiero w maju jak wiśnia zakwitła, to wróżba sie sprawdzała (...), której pierwsza kwiatki wypuściła, to ta miała do końca roku za mąż wyjść* [s. 195]. Warto podkreślić, że zapisy w *Słowniku* są bardzo przejrzyste – wyraz hasłowy jest zapisany pogrubionym drukiem, a definicja większą czcionką, kolejne informacje zaś podawane są w oddzielnych liniijkach. Dzięki temu odbiorca, także niewyspecjalizowany (np. uczeń) może łatwo znaleźć i odczytać potrzebne informacje. Do niektórych haseł dołączona jest również fotografia egzemplifikująca dany desygnat. Znajdują się wśród nich m.in. ilustracje wykonane w Muzeum Ziemi Biłgorajskiej, które dokumentują już rzadko spotykane realia wsi. Szczególny walor mają ilustracje dołączone do działu *Budownictwo i przestrzeń podwórza* – często przedstawiają one przedmioty czy elementy budynków już dziś nieistniejące, które trudno sobie wyobrazić na podstawie samej definicji (np. **Brus** ‘krótka belka w ścianie wsuwana w wyźłobienia pionowych słupów’; **Węgiel** ‘róg domu, w którym belki są ułożone na krzyż’). Mniej przydatne mogą być fotografie w dziale *Sad i ogród warzywny*, które często przedstawiają rośliny powszechnie znane (np. cebula, jabłoń, marchew). Niemniej jednak decyzja autorki o wzbogaceniu *Słownika* zdjęciami jest bardzo trafna – ilustracje są dużym ułatwieniem dla odbiorcy *Słownika* i uatrakcyjniają jego treść.

Słownik gwar Lubelszczyzny Haliny Pelcowej jest z pewnością pozycją godną polecenia szerokiemu gronu odbiorców. Zebranie tak obszernego słownictwa wsi to niemałe przedsięwzięcie, które ma wiele walorów naukowych i popularyzatorskich. Wydanie *Słownika* może przyczynić się do zwiększenia zainteresowania piękną i różnorodną gwarą Lubelszczyzny, a także pomóc w utrwalaniu szybko przemijającego dziedzictwa wsi. Pozostaje mieć nadzieję, że kolejne tomy, równie bogate treściowo i wydane w tak ciekawej formie, także spełnią oczekiwania odbiorców i będą trwałym nośnikiem wartości kulturowych regionu.

Małgorzata Kapusta
(Uniwersytet Warszawski)